

ציפורה ומשה

מים ראשונים: התורה ממעטת בתיאור יחסים בין אישיים ורגשותיהם, בפרט יחסי איש ואישה, הגם שלא חסרים כאלה במקרא, כגון: אברהם ושרה (כעס), יצחק ורבקה (אהבה), יעקב ורחל (אהבה, כעס, קנאה) ואולי עוד. מה מספרת לנו התורה ומוסיפים המדרשים והפרשנים על יחסי משה וציפורה? איך התגלגלה אשה מדינית שנשאה לפי הבנתה "איש מצרי" להיות אשתו של "איש האלהים"? המפגש המחודש בפרשתנו של משה עם ציפורה (או שמא ההפך: של ציפורה עם משה בחסות יתרו אביה) מזמן לנו דיון קצר בנושא זה.

וַיִּקַּח יִתְרוֹ חֲתָן מֹשֶׁה אֶת צִפּוֹרָה אִשְׁתׁ מֹשֶׁה אַחֵר שְׁלֹחִיָּהּ: וְאֵת שְׁנֵי בָנֶיהָ וַיָּבֵא יִתְרוֹ חֲתָן מֹשֶׁה וּבָנָיו וְאִשְׁתּוֹ אֶל מֹשֶׁה אֶל הַמִּדְבָּר אֲשֶׁר הוּא חֲנֹה שָׁם הָרַחֵל אֶת מֹשֶׁה אֶת חֲתָנָהּ יִתְרוֹ בְּאֵלֶיךָ וְאִשְׁתְּךָ וּשְׁנֵי בָנֶיהָ עִמָּה: (שמות יח ב-ו).¹

וַתְּבַאנָה אֶל רְעוּאֵל אֲבִיהֶן וַיֹּאמְרוּ מִדּוּעַ מִהֲרַתָּן בָּא הַיּוֹם: וַתֹּאמְרָן אִישׁ מִצְרַיִם הִצִּילָנוּ מִיַּד הָרַעִים וְגַם דָּלָה דָּלָה לָנוּ וַיִּשְׁק אֶת הַצֶּאֱנָן: וַיֹּאמְרוּ אֵל בְּנֹתָיו וַאֲיוּ לָמָּה זֶה עֲזַבְתָּן אֶת הָאִישׁ קְרָאן לֹו וַיֹּאכַל לָחֶם: וַיֹּאמְרוּ מֹשֶׁה לְשָׁבֶת אֶת הָאִישׁ וַיִּתֵּן אֶת צִפּוֹרָה בְּתוֹ לְמֹשֶׁה: (שמות ב יח-ט).²

שמות רבה א לב פרשת שמות – רצה כציפור וטיהרה את הבית

"וְגַם דָּלָה דָּלָה לָנוּ וַיִּשְׁק אֶת הַצֶּאֱנָן" - דָּלָה אחת דָּלָה, והשקה את כל הצאן שהיו שם ונתברכו המים על ידו ... "צאננו" לא נאמר אלא "הצאן"! שאף צאן הרועים השקה. ומהו "לנו"? שאף לנו דלה, שהרועים השליכונו למים והוא הוציאנו.³ "ויאמר אל בנותיו: ואיו?" - אמר להן: סימן שאתן אומרות שדלה והשקה את כל הצאן, זה מבני בניו של יעקב שעמד על הבאר והבאר מתברכת בשבילו. "למה זה עזבתן את האיש? קראן לו ויאכל לחם" - שמא ישא אחת מכם ... , ואין אכילת לחם האמור כאן אלא אשה, ודומה לו: "כי אם הלחם אשר הוא אוכל" (בראשית לט ו).⁴ מיד רצתה צפורה אחריו כצפור והביאה אותו, ולמה נקרא שמה צפורה שטיהרה הבית כצפור.⁵

בראשית רבה סח ד פרשת ויצא – מי בא אל מי?

... השיבה ר' יוסי בר חלפתא: הקב"ה יושב ועושה סולמות משפיל לזה ומרים לזה ומוריד לזה ומעלה לזה ... יש שהוא הולך אצל זיווגו ויש שזיווגו בא אצלו. יצחק בא זיווגו אצלו, שנאמר: "וישא עיניו וירא והנה גמלים באים". יעקב הלך אצל זיווגו, שנאמר: "ויצא יעקב מבאר שבע וילך חרנה".⁶

¹ כך נפתח פרשתנו בחיבור המחודש של משה עם משפחתו ועם יתרו חותנו לאחר שנפרד מהם ביציאתו לשליחות במצרים. עפ"י המסופר בשמות פרק ד משה יורד למצרים עם משפחתו, ואילו כאן יתרו מחזיר את ציפורה בתו ואת שני בניה אל משה "אחר שילוחיה". את הסתירה הזו לכאורה פותר המדרש כפי שנראה להלן, ואנו נתמקד הפעם ביחסי משה וציפורה לאורך התורה כולה.

² זה האזכור הראשון של ציפורה ומשה בפסוק (בהקשר) אחד. מפגש משה עם בנות יתרו ליד הבאר, ממנו נוצר קשר הנישואין של משה, המזוהה כאן כ"איש מצרי", עם ציפורה המדיינית בתו של יתרו. (האזכור השני והאחרון בו נזכרים ציפורה ומשה בשמות באותו פסוק (הקשר) הם הפסוקים בפרשתנו בהם פתחנו). ממקום זה נתחיל במסענו ונתחקה אחר קשרי ציפורה ומשה.

³ משה הציל את בנות יתרו שהרועים השליכו אל הבאר! הוא דלה אותן מן הבאר.

⁴ אצל יוסף ופוטפר. משום שהאישה היא סמל לבית ולעוגן המשפחתי והלחם הוא הסייעוד המרכזי ויש בסעודה משהו אינטימי משפחתי. וכבר דנו רבים בקשר אישה-לחם, ראו למשל [כאן](#). ראו דברינו [אשתי ביתי ושורי שדי](#) במיוחדים.

⁵ עפ"י מדרש זה יתרו מכיר בתכונותיו המיוחדות של משה שנראה כאיש מצרי אבל התנהגותו היא אנושית ונדיבה ולפיכך ברור לו ש"איש מצרי" זה הוא מצאצאי יעקב (גם מצאצאי רבקה שהשקתה את אליעזר וגמליו, אם ירשה לנו הדרשן להוסיף). לפיכך אומר יתרו לבנותיו: "ואיו?" למה עזבתן איש כזה? וציפורה אצה רצה להביא את משה (היום היו צעירנו אומרים: עפה עליו) וזכתה בו. פשט המקרא הוא שיתרו הסתכן במתן מחסה לאדם שהיה מבוקש ע"י מלך מצרים המעצמה האזורית הגדולה ועוד לתת לו את בתו. ראו תרגום המיוחס ליונתן (בחזרה לעברית) על שמות ב כא וכן ילקוט שמעוני שמות רמז קסח (אגדת משה מלך כוש) שמספרים איך יתרו כלא את משה במטרה להסגירו לשלטון כאשר יחפשו אחריו, וציפורה פרנסה אותו עשר שנים ושמרה עליו: "ויהי בהיותו עצור שמה ותחמול עליו צפורה בת רעואל ותכלכלהו לחם ומים. ויהי מקץ עשר שנים ותאמר אל אביה לאמר: האיש העברי אשר כלאתו זה עשר שנים בבית הסהר ואין דורש ואין מבקש אלו. ועתה אם טוב בעיניך אבי נשלח ונראה אם מת ואם חי הוא, ואביה לא ידע כי כלכלתהו. ויען ויאמר רעואל: הנהיה כדבר הזה להיעצר גבר בבית הכלא עשר שנים ולא יאכל ויחיה?! ותען צפורה את אביה לאמר: הלא שמעת [אבי] כי אלהי העברים גדול ונורא הוא ומפליא להם בכל עת וכו'". ראו אגדה זו שם במקור. אבל מדרש שמות רבה הנ"ל מתאר תמונה אחרת, כולל רמז ברור לטהרת בית המנוגע (ויקרא פרק יד).

⁶ ולפיכך ממוקם מדרש זה בראש פרשת ויצא. הקטע שהבאנו הוא סיום הסיפור על המטרונה שהתגרתה בר' יוסי בן חלפתא: מה עושה הקב"ה מאז שהשלים את מלאכת הבריאה? והוא עונה לה: "יושב ומזווג זיווגים בתו של פלוני לפלוני, אשתו של פלוני לפלוני וכו'" (והיא מתחכמת ולומדת לקח). ראו מדרש שמות רבה א לב שמונה שלושה זיווגים: "שלושה נזווגו להם זיווגיהם מן פלוני וכו'".

שמות רבה (שנאן) פרשה א סימן לג – שבועת משה ליתרו

"ויואל משה לשבת את האישי" (שמות ב כא) - ר' יהודה אמר: שנשבע לו, ואין "ויואל" אלא לשון שבועה, שנאמר: "ויואל שאול את העם" (שמואל א יד כד). ולמה השביעו? אמר לו: יודע אני שיעקב אביכם, כשנתן לו לבן בנותיו, נטלן והלך לו חוץ מדעתו. שמא אני נותן לך את בתי, את עושה כך? מיד נשבע לו ונתן לו את צפורה בתו.⁷

מכילתא דרבי ישמעאל יתרו מסכתא דעמלק פרשה א – משה נפרד מציפורה

"ויקח יתרו חותן משה את צפורה אשת משה אחר שילוחיה" (שמות יח ב). רבי יהושע אומר: אחר שנפטרה ממנו בגט. נאמר כאן שילוח ונאמר להלן שילוח, מה שלוח האמור להלן גט, אף כאן גט.⁸ ר' אלעזר המודעי אומר: מאחר שנפטרה ממנו במאמר.⁹ שבשעה שאמר הקב"ה למשה לך הוצא את עמי בני ישראל ממצרים, שנאמר: "ועתה לכה ואשלחך אל פרעה" (שמות ג י), באותה שעה נטל אשתו ושני בניו והיה מוליכם למצרים, שנאמר: "ויקח משה את אשתו ואת בניו וירכיבם על החמור וישב ארצה מצרים" (שמות ד כ).¹⁰ באותה שעה נאמר לאהרן: "לך לקראת משה" (שמות ד כז). יצא לקראת משה וחקו ונסקו.¹¹ אמר לו: משה! היכן היית כל השנים הללו? אמר לו: במדין. אמר לו: מה טף ונשים אלו עמך? אמר לו: אשתי ובני. אמר לו: ולאן אתה מוליכם? אמר לו: למצרים. אמר לו: על הראשונים אנו מצטערים ועכשיו נצטער גם באלו! באותה שעה אמר לצפורה: לכי לבית אביך. ובאותה שעה הלכה לבית אביה ונטלה שני בניה, לכך נאמר: "אחר שילוחיה".¹²

הבאר: יצחק יעקב ומשה, ואילו מדרש בראשית רבה מונה רק את יצחק כמי שזיווגו בא אליו ואת יעקב שיצא לחפש את זיווגו (ובכל המקרים נמצא הזיווג ליד באר המים. ראו דברינו [דברים רוחשים ליד הבאר](#) בפרשת ויצא. הדרשנים יחברו את מוטיב השידוכים למים ואילו הפשטנים יאמרו ששם מתכנסים בני האדם, רואים ונראים). ומה עם משה וציפורה? מחד גיסא, משה הוא שברח ממצרים למדין ובא לבאר, ממש כמו יעקב. מאידך גיסא, ציפורה היא שעפה כציפור או חמלה עליו בבית הכלא. הוא עושה את כל הדרך ממצרים למדין ואילו היא עושה את ה"מכה בפטיש", את קשר הנישואין ברצון או שלא ברצון אביה. ראו [מדרש השפם](#): "וצפורה, נכנסה אהבתו של משה בלבה ותבעתו מאביה, ועמד והשיאה לו".

⁷ משה מתרצה ומתיישב בבית יתרו חותנו – תואר שחוזר אח"כ מספר פעמים בתורה כולל בפרשתנו בפסוקים בהם פתחנו. ראו דברינו [יתרו הוא חובב הוא רעואל](#) בפרשה זו. דרשות רבות נאמרו על הפסוק: "ויואל משה לשבת את האישי", החל מהסבר פשוט שקבל ללון עמו או שקבל לרעות את צאנו של יתרו (במדרש הנ"ל בקטע שהשמטנו) וכלה בשבועה שנשבע משה ליתרו שבנו הראשון יהיה מוקדש לעבודה זרה (מכילתא דרבי ישמעאל יתרו - מסכתא דעמלק פרשה א)! הכל מצוי בדברינו [השבועה שנשבע משה ליתרו](#) בפרשה זו (ולגבי הקדשת הבן לעבודה זרה, ראו גם דברינו [פסל מיכה](#) בדפים המיוחדים). מה שנוגע לנושא שלנו היא השבועה שקשורה בציפורה – שמשה לא ייקח אותה ואת ילדיהם עמו בלי רשותו של יתרו, כפי שעשה יעקב ללבן שטען כלפיו: "הבנות בנותי". גם על מנהג זה שאולי היה נהוג בימי קדם שהחזן מצטרף למשפחת הכלה, עמדנו בקצרה בדברינו הנ"ל. והנה, בפרשתנו הכיוון הוא הפוך: יתרו מחזיר את ציפורה ובניה למשה להיכן שהוא נמצא! מה אירע בין פרשת שמות ופרשתנו? אימתי נפרד משה מציפורה ומדוע?

⁸ ה"שילוח להלן" הוא הפסוק בדברים כד א שהוא יסוד דין גט: "... וכתב לה ספר פְּרִיִתָּהּ וְנָתַן בְּיָדָהּ וְשָׁלְחָהּ מִבֵּיתוֹ".
⁹ ובמכילתא דרבי שמעון בר יוחאי על הפסוק התהפכו השיטות: "ר' יהושע אומר: אחר שפטרה בדבר. ר' אלעזר המודעי אומר: אחר שפטרה באגרת". וכך גם הנוסח במדרש הגדול. האם לשיטה שהשילוח של ציפורה במאמר או בדבר יש עניין לרכך את פרידת משה וציפורה שלא היו גירושין ממש, או שהכוונה לדין שקדם לדין התורה וקיים עד היום בתרבויות שכנות של גירושין בדיבור בלבד? ראו פירוש העמק דבר על הפסוק שמצטט את הרמב"ם בהלכות מלכים פרק ט הלכה ח שבני נח מגרשים בשילוח ויציאה מהבית. והוא מוסיף: "משוב הכי הודיע הכתוב שלא כן היתה צפורה, שהיא היתה אשת משה אחר שילוחיה, שלא הסיחה דעתה ממנו אף על גב ששלחה". וזה נכון, מוסיף העמק דבר, גם לשיטת ר' יהושע שמשה נתן לציפורה גט. אותה ציפורה שעפה כציפור לקחת את משה לה לאיש, איננה ממהרת להיפרד ממנו ומוסיפה לקיים קשר רגשי ונפשי איתו!

¹⁰ מדרש זה מתעלם מהשבועה של משה ליתרו שלא ילך ממנו שלא מדעתו. אבל מדרשים אחרים, בראשם שמות רבה פרשה ד סימנים א וב עליהם עמדנו כאמור בדברינו [השבועה שנשבע משה ליתרו](#), מדגישים שבדרכו מהסנה למצרים עבר משה בבית יתרו וקיבל ממנו רשות, ככתוב: "וילך משה וישב אל יתרו חותנו וכו'". ראו שם דבריהם: "ולא נשבע למרמה - זה משה ... כשהלך בשליחותו של הקב"ה הלך אצל יתרו והתיר שבועתו" ועוד: "בשעה שאמר לו הקב"ה: ועתה לכה ואשלחך אל פרעה, אמר לו: ריבון העולם, איני יכול, מפני שקבלני יתרו ופתח לי ביתו ואני עמו כבן; ומי שהוא פותח פתחו לחברו, נפשו חייב לו". אפשר שמדרש מכילתא התנאי הקדום לא מחזיק בדעה שהייתה כאן שבועה בנושא ציפורה ומדרש שמות רבה האמוראי והמאוחר מציג עמדה אחרת: הייתה שבועה והייתה נטילת רשות". כך או כך, למשה ברור שהוא יורד למצרים בשליחות שלא רצה בה בתחילה, עם משפחתו!

¹¹ ראו בראשית רבה ע יב, במפגש יעקב ורחל: "וישק יעקב לרחל - כל נשיקה לתפלות לבד משלוש: נשיקה של גדולה, נשיקה של פרקים, נשיקה של פרישות" (בדברינו על [מפגש יעקב ורחל](#) בפרשת ויצא). נשיקת אהרון למשה הייתה "נשיקה של פרקים", היינו של מי שלא התראו זמן רב.

¹² הרי לנו תשובה ל"שילוחיה" של ציפורה הנזכר בפרשתנו ולסיבת איחודה מחדש עם משה. אימתי שולחה ציפורה ומדוע? בדרך למצרים בעת שמשה נפגש עם אהרון אחיו שלא לא רק מופתע לראותו לאחר שנים ארוכות של פרידה, אלא גם מופתע לראות שיש לו אשה ובנים ומזהיר אותו שלא יבוא איתם למצרים. (ראו רמב"ן שמות ד יט שסבור שלקחת ציפורה איתו למצרים היה צעד נכון של משה שמוכיח לבני ישראל את בטחונו בגאולה, ובפירושו בפסוק כ הצמוד שם הוא מציע שציפורה חזרה למדין בהחלטה שלה: "גם אפשר שהלכו למצרים, וכאשר נתעכבו שם נכספה אל אביה ושלחה עם הבנים. וזה טעם שילוחיה". ויש לומר שמשה לא התנגד). נחזור לראש המדרש ונתמקם כיצד נפרדו משה וציפורה? בגירושין כדת וכדין? בדיבור בלבד? האם הייתה ביניהם הבנה בשליחותו של משה היא מסוכנת ומוטב שיפרדו על מנת שציפורה לא תישאר עגונה (ראו הדין של היוצאים

שמות רבה ה ח פרשת שמות – ציפורה מלה את אליעזר

"ויהי בדרך במלון" (שמות ד כד-כו), חביבה מילה שלא נתלה משה עליה אפילו שעה אחת. לפיכך כשהיה בדרך ונתעסק במלון ונתעצל למול לאליעזר בנו, מיד: "ויפגשוהו ה' ויבקש המיתו". אתה מוצא, מלאך של רחמים היה ואעפ"כ ויבקש המיתו. "ותקח צפורה צור" - וכי מנין ידעה צפורה שעל עסקי מילה נסתכן משה? אלא בא המלאך ובלע למשה מראשו ועד המילה. כיון שראתה צפורה שלא בלע אותו אלא עד המילה הכירה שעל עסקי המילה הוא ניזוק.¹³

שכל טוב (בובר) שמות יח ד פרשת יתרו – שמות הבנים וייחוסם לציפורה ולמשה

"ושם האחד אליעזר". לא נאמר ושם השני, אלא ושם האחד אליעזר - זה מיוחד לצפורה, וזה גרשם מיוחד למשה.¹⁴ ולמה קראו אליעזר? כי אמר "כי אלהי אבי בעזרי ויצילני מחרב פרעה".¹⁵

שמות רבה ה כ-כא פרשת שמות – משה חוזר לשישה חודשים למדין

"ויראו שוטרי בני ישראל אותם ברע לאמר ... ויפגעו את משה ואת אהרן נצבים לקראתם בצאתם מאת פרעה" (שמות ה טו-כ). - אחר ששה חדשים נגלה הקב"ה על משה במדין ואמר לו: "לך שוב מצרים".¹⁶

מכילתא דרבי ישמעאל יתרו מסכתא דעמלק פרשה א – ציפורה חוזרת למשה

"ויואמר אל משה אני חותנך יתרו בא אליך ואשתך ושני בניה עמה". ר' יהושע אומר: כתב לו באגרת; ר' אלעזר המודעי אומר: שלח לו ביד שליח ואמר לו: עשה בגיני, ואם אין אתה עושה בגיני, עשה בגין אשתך ואם לאו, עשה בגין בניך.¹⁷ לכך נאמר: "ויואמר אל משה וגוי".¹⁸

למלחמת בית דוד שכותבים גט לנשותיהם, כתובות ט ע"ב)? האם הבינה ציפורה לאן משה שאותו 'חטפה' הולך כעת ושהוא בחר בדרך של הנהגת העם ושוב לא יחזור להיות משה הבעל – הרועה החי בחיק משפחתה?

¹³ חזרנו קצת אחורה למלון בדרך ממדין למצרים, לפני פרידת משה וציפורה (לא רצינו לחצות את מדרש מכילתא הנ"ל). משה יוצא בשליחות הגדולה להוצאת עם ישראל ממצרים, אך לא טרח במילת בנו מסיבה זו או אחרת. ציפורה היא שמתעשתת ומקיימת את המצווה. היא המצווה שהייתה תנאי לגאולת בני ישראל ממצרים! ראו פסיקתא זוטרתא (לקח טוב) שמות ד כה שמציין שוב את זריזותה של ציפורה: "ותקח צפורה צור, שהיתה זריזה כצפור". ראו גם מדרש דברים רבה כי תצא פרשה ו שמפרשה זו לומדים על המצווה הכפולה של מילה: מילה ופריעה בשל המילה בפסוק: "למולות". ראו גם פסיקתא זוטרתא (לקח טוב) שמות ד כה שמכאן גם לומדים "שהמילה כשרה בנשים". וכבר הרחבנו בנושא זה בדברינו [בדרך במלון](#) בפרשה זו.

¹⁴ חזרנו לפסוקי הפרשה אבל דרשה זו משאירה אותנו עדיין במלון ובמעשה ברית המילה של אליעזר, בנס השני של משה וציפורה. ראו גם איך פירוש פסיקתא זוטרתא (לקח טוב) שמות ד כד מרחיב את מדרש מכילתא (לא מובא בדף) שדן מי הוא "חתן הדמים" ומוסיף את שם הילד הנימול – אליעזר ויוצר בכך קישור חזק בין פרשתנו ופרשת המילה במלון בדרך: "צא וראה מי קרוי חתן, משה או התינוק? הוי אומר זה התינוק, והוא אליעזר, שנאמר ושם האחד אליעזר (שמות יח ד), מיד ותקח צפורה צור". כך נחלקו הבנים בין ההורים: זה – אליעזר – מיוחד לציפורה שמלה אותו, וזה – גרשום – מיוחד למשה. זאת ועוד, ראו המדרשים (פסיקתא דרב כהנא) שהבאנו בפרשת פרה בדברינו [משה, אליעזר ופרה אדומה](#) שמשה שומע שהקב"ה אומר הלכה בשמו של ר' אליעזר ומבקש שחכם זה "האחד אליעזר" יהיה מיוצאי חלציו. אבל הפירוש למעלה סבור אחרת: אליעזר מיוחד לציפורה וגרשם מיוחד למשה. האם רומז כאן המדרש למכילתא שמשה נשבע ליתרו שבנו הראשון יוקדש לעבודה זרה (ושבועה זו היא שורש פסל מיכה ולפיכך משה מבקש להתחבר לאליעזר בן הורקנוס)? בין כך ובין כך, דווקא כאן, בחיבור המחודש של ציפורה עם משה בראש הפרשה, נזכרים שמות הבנים (אליעזר לראשונה, גרשום בשנית). מדוע? לא בדקנו בפרשנים והמעט שמצאנו היא התייחסות חלקית לנושא בפירוש רמב"ן בשמות ד כ, וכל היודע עוד בעניין זה, אנא יחכימו במהרה.

¹⁵ המשך המדרש קצת מפתיע וכאילו נרתע מהרעיון שעלה במשפט הקודם. משה נותן את השם אליעזר (לא ציפורה) משום שנזכר (בדרך חזרה למצרים) שניצל בשעתו מחרב פרעה (ומצא מקלט בבית יתרו שנתן לו את ציפורה). אבל לאור המשפט הקודם אולי צריך היה משה לומר: ויצילני בעזרתה של ציפורה הזריזה כציפור מחרבו של המלאך שביקש להמית אותי על שהתמהמהתי בבית המילה. והרי לנו תזכורת שלעיתים יש גבול לדרשות ולפירושים. גבול זה הוא פשט פסוקי המקרא.

¹⁶ כבר הרחבנו לדון בדרשה זו בדברינו [שוטרי בני ישראל](#) וכן [מיוחסים ובעלי שררה במצרים](#), וכאן נביא את הדברים בתכלית הקיצור. לאחר שפרעה משלח את משה ואהרון מעל פניו ומכביד את עולו על בני ישראל (ראו סוף פרשת שמות), חוזר משה למדין למשך שישה חודשים, כשהוא נזוף וסבור שכשל בשליחותו, עד שהקב"ה מצווה עליו בשנית: "לך שוב מצרימה" (שבפשט הפסוק הכוונה היא ליציאתו הראשונה של משה למצרים). ולא נותר לנו אלא לדמיין איך היה המפגש המחודש והקצר הזה עם ציפורה ועם שני בניו (ועם יתרו). האם התעניין בחינוכם? מה הייתה תגובת ציפורה (ויתרו) ליציאה למצרים בשנית? האם שילחה אותו בהבנה גם בפעם הזו, האם גם הפעם אמר ליתרו: "אַלְכָּה נָא וְאֶשְׁבֶּה אֵל אַחִי אֲשֶׁר בְּמִצְרַיִם וְאֶרְאֶה הַעוֹדֵם חַיִּים"? ¹⁷ ראו פירוש כלי יקר שמות יח ב שמפתח את "עשה בגין" של המכילתא מצערו של יתרו, לצערה של ציפורה "שהייתה כציפור נודדת מקינה" ולצער הבנים "שאינם מסובים על שולחן אביהם".

¹⁸ ר' יהושע ור' אלעזר המודעי שנחלקו במכילתא דרבי ישמעאל לעיל אם שילוחיה של ציפורה היו בגט (בכתב, באגרת) או במאמר (בע"פ) נחלקים כאן אם המסר של יתרו למשה שהוא מבקש לבוא אליו ולהחזיר לו את אשתו ואת בניו היה באגרת (בכתב) או ע"י שליח (בע"פ). האם יש כאן תמונת ראי וכל דרשן לשיטתו? כך או כך, כאן בפרשתנו, נזכרת ציפורה בשמה בפעם השלישית והאחרונה במקרא. ויש לדקדק שהמקרא מספר על יתרו שלקח את "ציפורה אשת משה", אבל בפנייתו ובמסר שיתרו שולח למשה הוא אומר "אשתך ושני בניה" בלי שמה. הפעם הראשונה בה נזכרת ציפורה בשמה היא כאמור בפרשת שמות והשנייה באירוע המילה בדרך במלון שראינו בשני המקורות הקודמים.

ר' אליעזר אומר: נאמר למשה: "אני", אני הוא שאמרתי והיה העולם, אני הוא המקרב ולא המרחק, שנאמר: "האלוה מקרב אני נאם ה' ולא אלהי מרחוק" (ירמיה כג כג). אני הוא שקרבתי את יתרו ולא רחקתיו, אף אתה, כשיבוא אדם אצלך להתגייר ואינו בא אלא לשום שמים, אף אתה קרבתו ולא תרחיקהו. מכאן אתה למד, שיהא אדם דוחה בשמאל וימין מקרב, ולא כשם שעשה אלישע לגחזי ודחפו לעולם.¹⁹

אבן עזרא שמות פרק יח פסוק ב – ציפורה שולחת דורונות למשה

"אחר שילוחיה" – יש אומרים: אחר שנתן לה רשות במלון ללכת לבית אביה בשובו לבדו אל ארץ מצרים. ויש אומרים: אחר ששלחה דורונות אליו, כמו "שלוחים לבתו" (מלכים א ט טז, פרעה לבתו שנשאה לשלמה).²⁰

וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה לְחַבֵּב בְּרָעוּאֵל הַמְדִינִי חֲתָן מֹשֶׁה נֹסְעִים אֲנַחְנוּ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אָמַר ה' אֲתָן לָכֶם לָכֶה אֲתָנוּ וְהִטְבְּנוּ לָךְ כִּי־הוּא דְבַר־טוֹב עַל־יִשְׂרָאֵל: וַיֹּאמֶר אֵלָיו לֹא אֶלְךָ כִּי אִם־אֶל־אַרְצִי וְאֶל־מִוֹלְדְּתִי אֶלְךָ: וַיֹּאמֶר אֶל־נָא תַעֲזֹב אֲתָנוּ כִּי עַל־כֵּן יִדְעַתְּ חֲנֻתְנוּ בְּמִדְבַּר וְהִיִּיתָ לָנוּ לְעֵינַיִם: וְהִיא כִּי־תֵלֵךְ עִמָּנוּ וְהִיא הַטּוֹב הַהוּא אֲשֶׁר יִיטִיב ה' עִמָּנוּ וְהִטְבְּנוּ לָךְ: (במדבר י כט-לב).²¹

ספרי במדבר פרשת בהעלותך פסוקא צט – האישה הכושית

"על אודות האשה הכושית" – מגיד הכתוב שכל מי שהיה רואה אותה היה מודה בנוייה. וכן הוא אומר: "אבי מלכה ואבי יסכה" (בראשית יא כט) ... שהכל סכין ביופיה. ר' אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי אומר: צפורה – צפו וראו מה נאה: האשה הכושית. וכי כושית היתה? והלא מדיינית היתה! ... אלא מה כושי משונה בעורו כך צפורה משונה בנויה יותר מכל הנשים.²²

¹⁹ דרשה זו מתמקדת בירתו ובמוטיב של קבלת גרים ערב מתן תורה עליו עמדנו בדברינו [כולנו גרים](#) בשבועות. קטע זה אולי חורג מיחסי משה ציפורה אבל ביחד עם הקטע הקודם מצביע על הקושי של חידוש הקשר לא רק של משה עם יתרו ועם ציפורה אשתו אלא אולי גם עם בניו. ראו פירוש הזוהר לתורה כאן: "ואת שני בניה - אמר רבי חייא: וכי בניה ולא בניו של משה? אלא בגין דאיהי אשתדלת אבתריהו בלא בעלה, קרא לון אורייתא: בניה ולא בניו". ציפורה היא שגדלה את גרשום ואת אלעזר וטרחת בגידולם ובחינוכם ("אשתדלת אבתריהו") בשעה שמשה עסק בגאולת עם ישראל, בחינוך פרעה ובדברים שברומו של עולם ולפיכך הם נקראים "בניה" ולא בניו! דווקא עכשיו, ערב מתן תורה, ערב הציווי בשלושת ימי ההגבלה: "אל תגשו אל אשה", דוחקים יתרו והקב"ה במשה לקבל חזרה את ציפורה ואת הבנים שהם גם שלו (שגם הוא עצמו יהיה בכלל הציווי, כמו הכהן הגדול ביום הכיפורים). ואם אכן נתן משה לציפורה גט כשנפרדו בכניסה למצרים וכעת חזר לחיות אתה חיי אישות, הרי זכה לקיים מצוות 'מחזיר גרושתו' (עליה נחלקו הפוסקים אם זו מצווה מתרי"ג מצוות או רק מעשה ראוי או אפילו בלתי ראוי). האמנם חזרו יחסי ציפורה ומשה לתיקנם?

²⁰ שני פירושים שונים ל"שילוחיה" בשתי נקודות זמן שונות: בפרידה, או לקראת החזרה. ראו פירוש רשב"ם שהופך את השילוחים ממשה ליתרו/ציפורה ומפרש: "אחר שילוחיה - לאחר שהחזירה ושילחה משה ממצרים [אעפ"י] שלא ראינו עד עכשיו שהחזירה לבית חמיו. ויש מפרשים: ואחרי כן שלח לה נדוניתה כדכתיב: ויתנה שילוחים לבת פרעה". בגירושין, מחזיר החתן את הנדונה שקיבל! ראו גם פירוש בכור שור: "ויתרו כיון שראה שמה מתאחד לשם לקח את צפורה משם, להיות עומדת אחר שילוחיה". ורמב"ן בשמות פרק ד: "כי פחד יתרו שמא היה דעתו לגרש אותה" ובפרשתנו: "כי לקחה יתרו להשיבה אליו אף על פי ששלחה ממנו". מכל אלה עולה שהיה שילוח והיה צורך להחזיר את הגלגל אחורה עד כדי משלוח דורונות מציפורה (ויתרו) אל משה, כפירוש אבן עזרא, על מנת שמשה יואיל לקבל את ציפורה אשתו בחזרה ואולי גם יזכור את: "ויואל משה" שנדר או הסכים בשעת מצוקתו ושבועתו כפי שראינו לעיל. היא ציפורה שרצה אחרי משה כציפור, היא שקיימה אותו בבור, היא "שלא הסיחה דעתה ממנו אף על גב ששלחה", כפירוש העמק דבר לעיל (הערה 9), היא שגידלה כל העת את ילדיהם, היא שקבלה אותו למשך שישה חודשים כשחזר ממצרים אחרי שפרעה דחה אותו ונפרדה ממנו בשנית. פירושים אלה גם משתלבים עם דברי המדרש לעיל: "עשה בגיני, ואם אין אתה עושה בגיני, עשה בגין אשתך ואם לאו, עשה בגין בניך" שנשמעים כמעט כמו תחנונים. לעומת כל אלה מנסה רש"י הירש בפירושו כאן לצייר תמונה אידיאלית של יחסי משה ציפורה לאחר הפרידה בשליחות למצרים, אולי ברוח תקופתו ואומר: "אחר שילוחיה. מסתבר כי בלחץ תפקידיו, וכדי שיוכל להקדיש את עצמו כולו למילוי משימת שליחותו, חזר משה ושלח את אשתו ובניו הביתה אל חותנו. אבל שילוחים אלה לא נתפרשו שלא כהלכה, והיחסים ביניהם לא נפגמו". אולי זה מה שהרב הירש מצפה מנשות מנהיגים ורבנים.

²¹ הגם שציפורה איננה נוכחת כאן, אפשר אולי לכלול בסיפור ציפורה ומשה גם אירוע זה בו משה מבקש מיתרו שיתלווה לעם ישראל במסעם לארץ (עדיין לא חטאו במרגלים). ראו דברינו [דו-שיח משה יתרו](#) בפרשת בהעלותך. הרעיון שיתרו יתלווה לעם ישראל הוא מעין תמונת ראי לתקופה בה משה הסתפח למשפחת יתרו ומצא שם מקלט, מעין מעגל שמה מבקש לסגור. יתרו מסרב וציפורה נשאת עם משה. האם כאן, כאשר החותן כבר לא נוכח, עוצבו מחדש יחסי ציפורה ומשה?

²² וגם "שוני" זה נדרש שם ובמקורות אחרים על יופיה של ציפורה, היא האישה הכושית שלאחר ש'נעלמה' מהבמה אחרי פרשתנו, שָׁבָה ונזכרת בסוף פרשת בהעלותך שם אהרון ומרים מדברים סרה בה ובמשה. ראו שבחיה של צפורה היא האשה הכושית עפ"י דעות רבות, דווקא בפרשה זו. ראו במדרש הגדול: "נאה בילדותה, נאה בזקנותה ... כושית בעניות, כושית במלכות ... בשביל כך לקחה משה". ראו גם צדקותה בילקוט שמעוני שמות קסב: "ותלך צפורה בדרכי בית ישראל לא חסרה דבר מצדקת שרה ורבקה רחל ולאה גבעות עולם". אך לעומת כל אלה מספר לנו אהרון מדרש ספרי שם: "ותדבר מרים ואהרן במשה, מנין היתה מרים יודעת שפירש משה מפריה ורביה? אלא שראת את צפורה שאינה מתקשטת בתכשיטי נשים אמרה לה: מה לך שאין את מתקשטת בתכשיטי נשים? אמרה לה: אין אחיך מקפיד בדבר". ומדרש ספרי זוטא מרחיב ברכילות הנשים: "... צפורה פתחה בדברים ואמרה למרים ומרים אמרה לאהרן ... ומה היו הדברים? אמרו כיון שנתמנו הזקנים הדליקו כל ישראל נרות ועשו שמחה בשביל שעלו שבעים זקנים לשררה. וכיון שראת מרים הנרות אמרה: אשרי אלו ואשרי נשותיהן. אמרה לה צפורה: אל תאמרי: אשרי נשותיהן, אלא: אוי לנשותיהן, שמיום שדבר הקב"ה עם משה אחיך לא נזדקק לי". ומדרש תנחומא פרשת צו סימן יג משבח

ירושלמי מסכת סנהדרין פרק י הלכה ב – לעז על ציפורה המדיינית

"והנה איש מבני ישראל בא ויקרב אל אחיו את המדיינית לעיני משה" (במדבר כה ו) - מהו "לעיני משה"? כאינש דמר: הא גו עינך משה.²³ אמר לו: אין צפורה מדיינית ואין טלפיה סדוקות? זו טהורה וזו טמאה?²⁴

שבת שלום

מחלקי המים

מים אחרונים 1: פרשתנו פותחת באיחוד מחדש של משפחת משה וציפורה, לאחר הפרידה בירידה למצרים, אבל נראה שאיחוד זה הוא תחילת סוף הדרך. ציפורה שהופיעה זריזה ומהירה כציפור באהבתה למשה וחדה כצור לקיים מצוות מילה בדרך לגאולת בני ישראל ממצרים (שלא מלו כל אותם שנים), הולכת ונעלמת מן העין מפרשתנו ואילך, בה היא נזכרת בשמה בפעם האחרונה. מה עלה בגורלה כל אותם ארבעים השנים במדבר? אימתי נפטרה, לפני פטירת משה או שמא אחריו? (אולי בסמוך לפטירת מרים גיסתה). סתמה התורה ולא גילתה לנו. אבל בני מדין ושבת הקיני נזכרים בהמשך המקרא, אם לגנאי כזנות בשיטים ומלחמת מדין (שמשה לא יצא בה אבל אלעזר כן) ואם בברית בספרים שופטים ושמואל עם הקיני. האם יעל אשת חבר הקיני מחזירה את דמותה של ציפורה?

מים אחרונים 2: נראה שכל הנושא של "אחר שילוחיה", היינו היכן ומדוע נפרדה ציפורה ומשה וכיצד יתרו מביא את ציפורה למשה והם מתאחדים (?) מחדש, ראוי לתשומת לב נוספת ואולי לדף נפרד. ראו שוב מדרש מכילתא על ירידת משה עם ציפורה למצרים בהשוואה למכילתא "עשה בגיני" של יתרו; המחלוקת אם נתגרשו ציפורה ומשה וכיצד; פירוש אבן עזרא לעיל שיתרו שלח דורונות למשה, מעין נדוניה שנייה (אחרי שהחזיר או לא החזיר את הנדוניה כשהם נפרדו); רמב"ן שמצדד בזכות הבאתה של ציפורה עם משה למצרים – בניגוד למדרש מכילתא ואח"כ מציין שיתרו פחד שבדעת משה לגרש סופית את ציפורה; פירוש כלי יקר (מובא בקצרה בהערה 17) על צערה של האשה והילדים בשל הפרידה ממשה והרחבה שהוא עושה על "עשה בגיני" של יתרו במכילתא; ועל כל אלה פירוש עקידת יצחק שמבקר מאד את מעשיו של משה, ואומר: "וישמע יתרו - להיות עיקר מסיודר הנהגת הבית להשיג במה שיאות לאשה לפי כבודה לשבת בית בדרך מוסר וצניעות בהכנת כל צרכי השארה כסותה ועונתה, ואף כי טורח הבנים ומזונותם מוטלין על האב. והמשנה את חוקם ומבטל מנהגם הרי הוא עושה עול לפי הסדר הדתי שזכרנו וישאר להם עליו תרעומת צריך להשלים ולפייס. וכבר נפל משה בזה החטא במה ששלח אם על בנים ועזבם זה ימים וגם עתה אחר כל הכבוד ההוא לא שם לבו עליהם אשר כל זה יגדיל עוד התלונה" – פירוש שלא הזכרנו לעיל ומן הסתם יש עוד ביאורים ודרשות חשובים בעניין. כל זה כאמור יכול להצדיק דף נפרד בע"ה.

את יופיה של צפורה אבל בה בעת מספר ששוב גירשה משה: "יש לך אשה נאה ביופיה ואינה נאה במעשיה או נאה במעשיה ואין נאה ביופיה וזו נאה בכל ועתה גירשה". מה שמעביר את כל האשמה על משה. ובין כל השיטות נראה שאחרי חזרתה של צפורה אל משה, די בלחץ אביה ובצורך לשלוח למשה דורונות כנזכר לעיל, שוב לא חזרו היחסים בין משה לצפורה כפי שהיו. ראו דברינו [האישה הכושית](#) בפרשת בהעלותך.

²³ כאדם שאומר: הבט בתוך עיניך משה.

²⁴ ראו מקבילה בתלמוד הבבלי מסכת סנהדרין פב ע"א: "הלך שבתו של שמעון אצל זמרי בן סלוא, אמרו לו: הן דנין דיני נפשות, ואתה יושב ושותק? מה עשה - עמד וקיבץ עשרים וארבעה אלף מישראל, והלך אצל זמרי, אמר לה: השמיעי לי! ... תפשה בבלוריתה, והביאה אצל משה. אמר לו: בן עמרם! זו אסורה או מותרת? ואם תאמר אסורה - בת יתרו מי התירה לך?". וכך גם במדרש במדבר רבה כ כד, ראו דברינו [שיטים של זנות](#) בפרשת בלק. רפו ידיו של משה כאשר הוא מותקף על כך שנשא אישה מדיינית ולא מצא מענה לזמרי בן סלוא. רק פנחס קם ועשה מעשה אבל גם עליו רננו: "ראיתם בן פוטי זה, בן שפיטם אבי אמו עגלים לעבודת כוכבים יהרוג נשיא מישראל!" (סוטה דף מג עמוד א), שעפ"י המקרא (שמות ו כה) אמו של פנחס, אשתו של אלעזר הכהן, הייתה גם היא מדיינית, אחות של ציפורה (עפ"י שמות ו כה והמדרשים שפוטאל הוא יתרו. משה ואלעזר בן אהרון היו גיסיים). ורק נזכיר לבסוף, שהמדיינים הם מצאצאי אברהם אבינו, [מבני קטורה](#) (בראשית כה ב) להם הקדשנו דף מיוחד בפרשת חיי שרה.